

Georg Kühlewind Alapítvány

Huszonyolcadik hírlevél

Kedves Olvasó! Alapítványunk 28. hírlevelében Ungár István két írását olvashatják.

Fenyő Ervin

Ungár István

Emlékek és intelmek

Sokan Bárdos Lajos tanár úrtól hallottuk az anekdotát a bölc muzsikusról és az egyszeri emberről. Utóbbi méltatlankodik:

– Úgy oda vagytok a zenétől. Nem mondom, szép az, olykor kellemes, üdítő, na de orvosok, tudósok, mérnökök, kétkezi munkások nélkül nem lehetne élni, zene nélkül mégis csak lehet.

A bölc muzsikusz eltöpreng némileg, majd így szól:

– Valóban lehet, de minnek?

A zene léleknevesítő erejét, tengernyi legenda, végeleáthatatlan irodalom beszéli el. Orfeusz lantjától Vejnemöjnen hárfáján, Shakespeare Lorenzóján keresztül, mind a zene dicséretét hirdetik, miként Tolsztoj, Thomas Mann, Szabó Lőrinc vagy Illyés Gyula. Most azonban emlékezés gyanánt arról szeretnék írni, hogy milyen lehetett saját első találkozásom a muzsikával. Kiváltságos szerencsémnek köszönhetően hét és tizenegy éves korom között meglehetősen rendszerességgel ülhettem az Operaház igazgatói páholyában a vasárnapi matinékon. Közvetlenül előtte már alig bírtam magammal az izgalomtól. Mindannyiszor különleges esemény volt számomra, soha nem tudtam megszokni.

Lehetetlen ma is betelni azzal a várakozásteli ünnepi készülődéssel, ahogyan az Ybl palota káprázatos és nekem egyszerre otthonos, mégis utolérhetetlen szépségű nézőtere megtelik közönséggel. Szinte belelegeztem, valósággal habzsoltam; faltam és ittam azt a hangulatot, amelyben a zenekari árok hangzavarából ki-kibújnak az előadásra váró darab ismerős dallamfoszlányai, összeolvadva a hangolással és a fényűző ragyogással körülvett, helyüket kereső emberek zibongásával. Ráadásul az igazgatói páholy könyöklőjéről úgy tűnt, hogy ez a pompa szinte ölembe hullik. Az enyém! Közvetlenül alattam a hangszeresek, balra a dalszínház mind zsúfoltabb széksorai, kéznyújtásnyira a szinpad jobboldalon. Gazdagnak éreztem magam, és boldog voltam.

Akkoriban (ötvenes évek első fele) sajátosan meghitté tette a vasárnap délelőtti előadásokat az, hogy ilyen alkalmakkor a mennyezeti nagycsillár mellett csak a földszinti páholyok háromágú külső lámpái égtek, az első emeletiek kétágú, valamint a második emelet páholyainak szerényebb egy szál világítódíszei nem. Ettől bensőséges félhomályt kapott a két emeleti páholyosor. Miután fokozatosan kialudtak a

központi büszke csillár csillaghullásszerű fényei, a külső lámpák is méltóságteljes lassúsággal elsötétültek; még a közepén uralkodó díszpáholy kivételével valamennyiben elhelyezett belső villanykörték sora váratott néhány másodpercig magára. Így a páholyok belsejébe láttunk. Ez emelte az ünnepi feszültséget, leírhatatlan, fenséges atmoszférát teremtve.

Azt a csendet, amely az árok mélyén – az időközben elnémult zenekar előtt – megjelenő karmestert, az őt köszöntő taps előtt fogadta, legszívesebben örök időkre beszipantottam volna. Miközben kábultan bámultam a fölöttünk örködő Lotz-freskót (*A zene megdicsőülése*), megszólalt a zene. Célba értünk. Hiszen mindaz, ami eddig történt, ezt a célt szolgálta: Mozartot, Beethovent, Verdit, Wagnert, Muszorgszkijt, Puccinit, Bartókot és Kodályt.

Mint egy szerelmes kisfiút, úgy ejtett áhitattal átszótt zavarba, valahányszor csak a kocsi feljáróhoz értünk, és ott álltak, strázsáltak rendületlenül, különös figurák alkotta talapzatukon az idő múlásával dacoló gázlámpák. Ez a szerelem ma is tart, csak a kisfiúból öregember lett, és a gázlámpák világítása modernizálódott.

Olyanok voltak a vasárnap délelőtti Operaházba meneteleink, mint egy szertartás. Egyre erősebben kalapáló szívvel felmenni a jobboldali lépcsősoron, lopva balra pillantani a márvány lépcsőházra, majd végigvonulni a páholyajtók mellett – közülük néhány nyitva, felkínálva, hogy bekukkantsak (a kísértésnek nehezen, de mindig ellenálltam) –, eljutni az igazgatói páholy előszobájának bejáratáig, mindmáig felejthetetlenül varázslatos kalandot jelentett számomra. Majd a picike előszoba, amelynek a páholyba vezető függönyét mindannyiszor félszegen húztam el, mert tudtam: odabent egy álomvilág, egy meseország vár, s ezt a „találkozást” mindenáron, de talán önkéntelenül is késleltetni akartam.

Aztán feltárult ez a mesebirodalom – mert az volt –, a zenepalota körülölelt, a felhangzó muzsika pedig egy életre magához láncolt, végképp a rabjává tett. Ez az áldott rabság az, amelyet szívből kívánok mindazoknak, akik még „szabadok”.

Ezekben az években több alkalommal közvetített a rádió élőben operaelőadásokat. Egyik este *A varázsfuvola* volt műsoron. A készülékre tapadva a bemondó mögül jól kivehetően átszűrődött a mindig izgalmat hozó előkészület, és én nem voltam ott! Irigyeltem, mit irigyeltem, meg tudtam volna fojtani a helyszínen lévőket. Nekem a páholyban kellene most lennem, de ekkor esti előadásra még nem mehettem. A szemeim előtt felvonultak a díszpáholyt körülvevő dinamikus szoboralakzatok, a velünk szembenező királyi páholy méltósága, az árok mozgalmassága, és akkor (!)... akkor felharsantak a Mozart-nyitány „beavató” hármashangzat fanfárjai és megszűnt körülöttem minden. Az Esz-dúr operanyitány bevezetőjének titokzatos barangolása a próbák szentélyében, a sejtelmes, fejedelmi, nyújtott ritmusok átjárták egész lényemet, megbabonáztak. Minden elmosódott, akár Tamínó herceg számára a királylány arcképe bűvöletében az őt üldöző félelmetes sárkánykígyó, a mókás madarász és még mókásabb büntetése, vagy az ismeretlenség homályába burkolódzó Éj királynője. A bevezető Asz- és B-dúron át vezet el az alaphangnem gyors és izgatott fugattojához. A férfias, emelkedett fugatta B-dúr, b-moll, c-moll hangnemeket érintve ismét Esz-dúrhoz jutva harsogja orgonapontok felett a diadalittas Codát. Hipnotikus állapotba kerültem, és azon kaptam magam, hogy folynak a könnyeim. Akkor nem értettem, hogy mi lelt, ma már értem. Azt hiszem, valahogy így kezdődött, és tudom: így is lesz vége.

*

Amikor első ízben láttam Beethoven *Fidelio*-ját, panaszkodtam édesapámnak, hogy nem tetszik. Börtön, bilincsek, tör, pisztoly, örség – nem nekem való. Édesapám sokat mondóan mosolygott, és csak annyit mondott:

– Lesz ez még a legkedvesebb operád!

Valamelyik hétköznap kora délután hazatartottam az iskolából, amikor meghallottam a felkiáltójelszerű unisonó indítású E-dúr nyitányt. Elsápadtam, pedig még be sem léptem a lakásba. Ismerem, mi ez?! C-dúrból előbúvó, halk östdobütésekkel megtámasztott útkeresés, a lebegő hármashangzat mellékdomináns szeptimmé bővülése, majd F-dúr és a szűkített, bővített akkordok sorából kitarulkozó E-dúr határozottsága, az oboán felcsendülő – szerzőjére oly jellemző – főtéma, a lehengerlő, betonba döngölő tuttik, a finoman lágy lassú szakasz, majd a fergeteges, fékezhetetlenül száguldó Coda, Úristen (!), mi ez?!

Édesapám huncut derűvel fogadott:

– Na, mi ez?!

– A *Fidelio*-nyitány! – rontottam tébolyultan a szobába. Belém hasított a katartikus felismerés. Igen, beleszerettem Beethoven egyetlen és többszörösen megszenvedett operájába. Ahogyan a budapesti Operaház, a *Fidelio*t is szinte kisajátítottam magamnak.

Akkortájt létezett egy rádióműsor: „A műsort összeállította: ...” Mindannyiszor egy ragos művész neve állt utána. Egyik adásnál édesapámra esett a választás, Ő pedig rám bízta, hogy a körülbelül egyórás zenei összeállítás mivel kezdődjön. Elmondhatatlan érzés volt, hogy amit választok, azt majd sokan azért hallgatják, mert én ezt kértem. Így együtt élvezhetjük. Hogy mit? Úgy vélem, könnyen kitalálható.

*

Végiggondolva elmúlt, hosszú évtizedeimet, rá kellett jöjjenek, hogy felbecsülhetetlen ajándékot adott az élet: ez a csodálkozás. A csodálkozáshoz a gyermek tiszta és őszinte kíváncsiságának megtartása szükséges. Később alázat és szerénység egészíthetné ki. Nem megalázkodás, nem a jogos öntudatról való lemondás, alázat és szerénység. Aki képtelen valamire istenigazából rácsodálkozni, az sajnálni való. Keveset merített az élet bőséges kínálatából. Van, amiben az a gyönyörű, az a szép, hogy megfejtethetetlen. És van, ami ezért félelmetes, akár az a simogató, könnyörtelen, ellenszegülést nem ismerő, szigorúan utasító hang, amely egyszer csak szólít bizonyosan: „No, gyere, tedd le!”

*

Szereti Mozartot? Ostoba kérdés! Az élet úgy hozta, hogy elkerültük egymást. Soha nem találkozhattunk. Én a rántott csirkét szeretem hasáburgonyával, a ropogósra sült csülköt... Jó, jó, tudom, hogy ennek az oly gazdag magyar nyelvnek talán egyetlen hiányossága: nem tesz különbséget, ha valaki a hasát, vagy az édesanyját szereti. De félre a tréfával! Nem Mozartot, Schubertet, Bartókot kell szeretni, hanem az arra érdemes leányt, fiút, szülőt, gyermekeinket, unokáinkat, házastársunkat, igaz barátainkat... Abban, hogy miképp szeressük őket, meglehetősen jó iránytű Mozart, Schubert és Bartók muzsikája.

Egy fiatalember, egy szerelmes kamasz, Tamínó képáriája közben ne Mozarra gondoljon! A szeretett kislány járjon a fájében! Susanne rózsaaíriájának áhitata hassa át a hölgyek szívét!

Az életet kell szeretni, nem Mozartot!

Az más, hogy muzsikájával könnyebb Bach *Máté passió*jának – a hegedűszóló el-elcsukló, időtlen sírásával kísért – szívzaggató, legendás altáriája nem a zeneszerző géniuszról, hanem Péter sorsán keresztül az őszinte bűnbánat örökérvényű szépségéről szól, amelynek ez az ária zenébe öntött ódája. Beethoven végletekig és azon túl feszített szenvedélye, a sorsával bátran farkasszemet néző halandó halhatatlansága. A schuberti életművet meghatározóan beárnyékoló sötét hangvételi alkotások megmutatják, hogy az emberi fájdalom is mennyi gyönyörűséget hordozhat. Az *Aida* zárókétségében Verdi a menny kapuját tárja fel, csakúgy, mint az utolsó művek között a *Stabat Mater* záró akkordfüzerei által feltündöklő Paradicsom megígéző látomásában. Bartók rengetegje, rejtett, titokzatos vára, a természet és az ember varázslatos misztikumába vezet.

Az ilyen zeneművek megerősítenek, felzaklatnak, vigasztalnak, ha kell, békét hoznak, mert a muzsika az élet egyik legnagyobb ajándéka. Aki érzéketlen rá, az beteg. Gyógyításra szorul. A lelki süketség olyan kórság, amelyet azért nehéz orvosolni, mert áldozatai nincsenek ennek tudatában.

Gimnáziumi tanítványaimmal a *Don Giovannit* boncolgattuk, amikor egyikük fülig érő szájjal értésemre adta:

– De tanár úr, én nem szeretem Mozartot.

– Jaj, szegény Wolfi! Csak meg ne tudja! – sóhajtottam fel rosszmájúan.

– Miért tetszik rajtam gúnyolódni?! – kérdezte megbántottan. – Nekem is lehet véleményem.

– Rajtad?... Véleményed? – húztam fel kissé a szemöldököm. – Én csak azon voltam kénytelen élcelődni: fontosnak tartottad, hogy kérkedj felszínes „véleményeddel”, ami remélhető, még változni fog. Az a szellemesség, bölcs tisztánlátás, az a világegyetem fölé emelkedés, mellyel évszázadok óta köztünk van, s amely amíg művészet létezik a Földön, nem nélkülözhető: igazságot tartalmaz, s annak semmi köze a te úgynevezett véleményedhez. Bízom abban, hogy idővel felnősz ahhoz, hogy ezt megértsd. Mit kezdjek meggondolatlan, éretlen hencegéssel? Vegyem komolyan? Nem Mozart veszít azzal, ha elutasítod, te leszel mérhetetlenül szegényebb.

– Mindig is utáltam a matematikát – dicsekedett egykor a televízió többmillió nyilvánossága előtt valamelyik népszerű televíziós személyiség, arra számítva, hogy ezzel emeli az ázsíóját, hiszen annyira jó fej. Bolyai János és apja, Bolyai Farkas nyüszítenek szégyenükben, hogy egy ilyen tiszteletre méltó úr megveti a tudományukat. Magamban meg is jegyeztem: no, bravo, és?! Ezt az információt akarta megosztani velünk?! Az efféle fölényeskedés nem csak romboló és káros, de mikrofon vagy kamera előtt egyenesen bűn. A tudomány, a művészet értékei sziklaszilárdan állnak a lábukon, ízlésektől, mondva csinált gusztusoktól függetlenül. Így a zeneművészet mesterművei is. Biirtoklásukért meg kell dolgozni. Nem adják magukat olcsón. Ám megéri a munkát, mert a munkafolyamat is élmény. Az érzelmi lustaság a művészet halála. Nélküle sivár, üres, tartalmatlan hétköznapi sokasodnak és fogynak el mellettünk. Van annál szörnyűbb rémálom, mint Madách Imre falaszter színe, ahol az emberi fantázia fölösleges kolonc?!

A művészet pótolhatatlan, lemondani róla helyrehozhatatlan veszteség. Az idő irgalmatlanul múlik. Nem a művészet a múlhatatlan, mi vagyunk halandók, a mi időnk mulandó. A révésznel már hiába reklamálunk, elkéstünk. Akkor már késő!

Viszont addig?! Addig az élet millió buktatója és szépsége mellett ott van: Leonardo da Vinci, Rembrandt, Monet, Csontváry, Shakespeare, Tolsztoj, Thomas Mann, Arany János, Radnóti Miklós, Bach, Beethoven, Schubert, Verdi, Bartók Béla és igen (!), ott van Mozart.

Àpropos: szereti? Ugye milyen ostoba kérdés?

Vége a dalnak

Több, mint fél évszázaddal ezelőtt, kamaszfiúként egy hónapot a festői szépségű Svájcban tölthettem. Részt vettem olyan autóbuzskiránduláson, amely a Vierwaldstätter See környékét járta be. Valóságos meseországba csöppentem. Miközben a látványtól egyik ámulatból a másikba estem, egyszer csak váratlanul egy baráti társaság dalra fakadt. Nótázásukhoz mások is társultak. Elképedve hallgattam kornyikálásukat – mint később megtudtam, svájci népdalok voltak –, ennyi üres, tingli-tangli nótát egyhuzamban még nem hallottam. Nem tartalmaztak bánatot, örömet, fájdalmat, humort, egyáltalán semmit sem tartalmaztak. Azok az emberek, és vélhetően őseik is, nagyrészt gondtalanul, jómódban éltek mindennapjaikat, csak a fantáziájuk volt szánivalóan szegény.

Ők fújták fáradhatatlanul. Bennem mind erőteljesebben ágaskodott a „*Tiszán innen, Dunán túl*” ábrázoló honvágya, a „*Szomorú fűzfának*” szívbemarkoló, mázsás súlyú tragédiája, a „*Komáromi kisleány*” pajkos huncutsága. Odafurakodtak a csitári hegyek, melyek alatt, azaz alól frígbe torkolló moll kvartsext kapaszkodik a magasba, hogy a csúcson panaszba hajló mi-fa-mi síró kisszekundjai után visszaereszkedjen a mélybe, ahonnan indult, vagy a „*Bújdosik az árva madár*” megindító magányos éneke, az „*Általmennék én a Tiszán ladikon*” határozott és felhőtlen jókedve, a „*Felszállott a páva*” pentaton pompája.

Először arra gondoltam, ha abba hagyják, megmutatom a „*Csillagok, csillagok*” könnyes nyugalmát, békéjét, de később lemondtam róla. Nem fogják érteni, hogy is érthetnék?! Nem a nyelv az áthidalhatatlan akadály, hanem a két ország történelmének, kultúrájának különbözősége. A magyarságot sorscsapások olyan bölccsé érlelték, hogy dalaik a legmélyebb gyötrelmekről a sziporkázó mókáig az emberi érzelmek teljes skáláját bejárják. Azt hiszem, ekkor fogalmazódott meg számomra először, hogy mi a hazaszeretet. Büszke voltam, és fölnéztem a magyarságomra.

*

2015-öt írunk. Itthon vagyok, Budapesten, és úgy érzem magam a népdalaink tekintetében, mint a svájci autóbuzskiránduláson. Mintha ugyanaz az értetlenség taszítaná ki ezeket a dalokat, mint amiért az autóbuzson néma maradtam. Mintha ezek, a mindenek előtt parasztemberek és parasztasszonyok tiszta lelkéből kikíváncozó énekek nem illenének s nem találnának otthonra a mai Magyarország zeneileg eltorzult ízlésvilágában. A mindennapok rohanó tempójában agyonhajszolt emberek elkedvetlenedtek. Nemcsak a városokban, vidéken is. Ami talán még elkeserítőbb, az értelmiség egyáltalán nem elhanyagolható része magára öltött arisztokratikus göggel, lekicsinylően, jobb esetben némileg elnézően tekint páratlanul gazdag népdalkincsünkre. Netán, ha mégis nótára gyűjt egy ivócimborákból összejött közösség némi alkoholos befolyásoltságtól indítottan a „*Száz forintnak ötven a fele*” szédítő magaslatáig jut el.

Hová lett a Kodály Zoltán megálmodta éneklő Magyarország? Vége a dalnak?! Hivatalos voltam egy nagyhírű fővárosi gimnázium karácsonyi hangversenyére. Az énekkar műsorát angol nyelvű dalocskák (harsogó zongorakísérettel megtámasztva), valamint felvételtől bömbölő zenekarra énekelt rock- és popszámok tették ki. Fülembe beékelte magát egy 18. századi francia misekönyv örvendező éneke: „Veni, veni Emmanuel”. (Egy mesterműben e dallam keretbe ágyazva a basszus, a szoprán, majd az alt szólamokon vonul végig és más hangnemben) – majd a játékos, furulyaszóval ékesített karácsonyi ének, valamint az újszülött kisdédhez „szaporán” igyekvő, ajándékot vivő pásztorok izgatottsága és a mennybéli Glória csodájában egyé váló Föld és Ég. Adventi ének, karácsonyi pászortánc, angyalok és pásztorok – Kodály nekünk komponált kórusremekai a karácsonyvárás varázsával. Nem kell? Idejét múlt?! Az igénytelenség sokkal könnyebb. Értéket átadni jóval nehezebb, ám mérhetetlenül szebb feladat. Az ifjúsággal szemben kötelesség.

Azt mondja a miniszter, legyen naponta éneklés az iskolákban, mert énekelni jó. Aligha vitatható. Gátlásoktól szabadít meg és élvezetes. Igen ám, de mit?! Ha az éneklés öncélú, magáért az éneklésért történik, nem teljeseíti igazi célját. Értenünk, éreznünk, sőt azonosulnunk kell a dal tartalmával. Nem beszélve arról az örömforrásról, amit a kórus valamelyik szólamában, mondjuk Bartók Négy szlovák népdalának részeseként eltöltheti a karénekest. Igazi boldogságot a dalolás akkor ad, ha átjárja egész lényünket, mert nemcsak a nótázást, hanem az adott nótát szeretjük.

Igaza van Kodály Zoltánnak, a magyar gyermekek számára a magyar népdalok nyithatnak kaput a zeneirodalom óriásaihoz: Bachhoz, Mozart és Beethoven alkotásainak befogadására, Muszorgszkij, Verdi, Wagner, Debussy, Sztravinszkij felé, és nem utolsósorban a „példamutató nagy ikerpár” közelébe. Ez az erre kiválasztott zenepedagógus felelőssége. A közöny, a közömbösség lelkeket öl. Hivatkozhatnók a világjelenséggé dagadt elidegenítő újkori modern életvitelre, a számítógép, okostelefon, laptop képernyőjén mereven csüngő embertársaink minden mást kirekesztő szokásaira, de nem tehetjük. Fel kell tárnunk a csukott füleket, és megdobogtatni a már ifjúkorban is ellustult szíveket.

Ahol kiszorul az emberből a belülről feltörő sírás és nevetés, ahol erőre kap a gyilkos önimádat, s többre már nem futja, ahol az érdektelenség felülkerekedik a másra történő odafigyelésen, ahol már a szerelem sem hoz lázba, ahol nem az érzések, hanem a személyes érdekek dominálnak, ahol a művészet csak kevesek hobbijává silányul, ott nemcsak a dalnak van vége.